

ЛІТЕРАТУРА

1. Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю. Луганськ: Альма-матер, 2004. 180 с.
2. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики. Київ: Ленвіт, 2011. 256 с.
3. Пентилюк М. І., Маруніч І. І., Гайдаєнко І. В. Ділове спілкування та культура мовлення: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 224 с.
4. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. / за ред. М. І. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2003. 149 с.

О. А. Ясинецька

Бахмут

УДК 811.161.2:81'37

ДІСЛОВА-СИНОНІМИ ЗА ПРАГМАСТИЛІСТИЧНИХ УМОВ ЗАМІЩЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ

Питання синонімії у сучасних теоретичних дослідженнях із лексикології розглядається досить широко, оскільки воно пов'язане з семантикою, варіативністю слів, функціонуванням мовних одиниць та культурою мовлення. Синонімічні відношення передбачають наявність принаймні двох лексичних одиниць, які належать до однієї частини мови, об'єднуються за своїм основним значенням (спільним предметно-понятійним ядром) та відрізняються за планом вираження, деталями характеристики поняття, експресивно-емоційним забарвленням, стилістичною приналежністю і сполучуваністю. При відтворенні значення «не завжди вдається однаковою мірою використовувати синонімічні засоби» [2, с. 62]. Проте за допомогою адекватного вживання елементів синонімічних рядів та блоків можна досягти смислової точності висловлювання.

Заміщення – одна з основних функцій лексичних синонімів, оскільки їх

використання пов'язане з прагненням уникнути мовленнєво невиправданих повторень і скористатися експресивним багатством словникового складу мови. У вузькому розумінні заміщення відбувається при урізноманітненні плану вираження думки чи відображення явища в певному фрагменті повідомлення. Однак використання лексичних засобів може бути зумовленим також індивідуальним вибором автора. У такому випадку можна говорити про функцію заміщення, яка реалізується в аналогічних висловлюваннях різних мовців. Фольклорні вислови надають багато прикладів зазначеного явища.

Цікаво простежити варіювання дієслів як базових лексичних компонентів у складі фразеологізмів, оскільки такий підхід демонструє емоційно-експресивні можливості елементів цього морфологічного класу висловити думку, передати основне семантичне навантаження, відтворити смисловий намір.

До розряду стійких висловів відносимо прислів'я, приказки, примовки, афоризми. Фольклор постає джерелом країнознавчої інформації, оскільки стійкі вислови відтворюють особливості певної національної культури. Саме тому явище семантичної деривації слід розглядати як тенденцію мови до оновлення своїх лексичних і фразеологічних ресурсів, збагачення мови й мовлення емоційно-експресивними синонімічними одиницями.

Аналізуючи фразеологізми української мови, в яких дієслово є смисловим центром, звертаємо увагу, що функція синонімічного заміщення може бути умотивована такими прагмастилістичними умовами: ритмотворення, аналогія, унаочнення, асоціація, ситуативність, смислова інтерпретація, стилістична маркованість.

Прагматика ритмотворення передбачає вибір таких лексичних одиниць, які забезпечили б одночасно як смислове, так і ритмічне оформлення вислову: наприклад, *З ким поведешся, того й наберешся / З добрим поживеш – добре й переймеш* [1, с. 101]; *Що з воза впало, те пропало / Було, та загуло* [1, с. 127]. Приклади свідчать, що лексико-семантична сполучуваність дієслів цілком дозволяє синонімічне заміщення, хоча перешкодою до нього є співзвучність з

іншими компонентами фразеологічної одиниці.

Варіювання синонімічних дієслів за аналогією базується на принципі довільного вибору того чи іншого синоніма, і тому заміщення повністю узгоджується зі структурою й семантикою сталої фрази: наприклад, *Не квапся проти невода рибу ловить / Не хапайся поперед батька в пекло* [1, с. 152]; *Яке брело, таке й стріло / Який їхав, таку й здибав* [1, с. 52].

Унаочнення передбачає зіставлення дій, поведінки, емоційного прояву з подібним. Заміна вжитих у фразеологізмі дієслів їхніми синонімами не зменшує експресивного навантаження, виражальної настанови: наприклад, *Розбирається, як сліпий на кольорах / Знається, як циган на вівцях: яка сива, така й сита* [1, с. 128]; *Меле, як з гарячки / Інший торочить, як дратвою строчить* [1, с. 161]; *Вискочив, як Пилип з конопель / Вихопивсь, як голий з маку* [1, с. 48].

На відміну від унаочнення, при асоціації характерним є зазначення способу дії у порівнянні з уявними та реальними ситуаціями, зокрема з поведінкою тварин: наприклад, *Надувся, як півтора нещастя / Скривився, як середя на п'ятницю* [1, с. 86]; *Лізе, як муха по столі / Дуба, як муха в сметані / Повертається, як ведмідь за горобцями* [1, с. 113]; *Надувся, як тісто в кориті / Дметься, як жаба на кладці / Пишається, немов кошеня в попелі / Величається, як заєць хвостом* [1, с. 144]; *Пнеться, як жаба до гусяти / Лізе, як оса в вічі* [1, с. 151]; *Прип'явся, як реп'ях до кожуха / Прилип, як шевська смола до чобота / Вчепився, як рак* [1, с. 148].

Засновані на порівнянні, уточнення й асоціація як види характеристики способу дії, поведінки людини, тісно пов'язані між собою: наприклад, *Прибрався, як піп на службу / Вирядилась, як свиня в наритники* [1, с. 116]; *Крутить, як циган сонцем / Править, мов чорт болотом / Орудуює ними, як чортяка грішними душами* [1, с. 41]; *Збирається, як свекор до пелюшок / Злазяться, як мухи після морозу* [1, с. 181].

Прикладами ситуативного вживання дієслів-синонімів, здатних заміщати одне одного, є фразеологічні одиниці, цільова настанова яких – зобразити

логічно зумовлену поведінку людини за певних обставин: наприклад, *І баран буцне, як зачепиш / Кожне одбивається, як нападають* [1, с. 77]; *Трапиться на віку варити борщ і в глеку / Усього на віку доведеться – й на жлукті пообідать* [1, с. 116]; *Хто опарився на молоці і на воду дує / Раз опечешся, другий – остережешся* [1, с. 129].

Подібність понять смислової інтерпретації і ситуативності полягає в констатації факту, у зверненні уваги на реальний стан речей. Проте якщо для ситуативності достатнє визнання загальноприйнятої істини, то смissoва інтерпретація передбачає переосмислення й певну негативну оцінку ситуації чи поведінки людини, іронічність: наприклад, *Хто кислиці поїв, а на кого оскома напала / Жінка сало гамкнула, а на kota звернула* [1, с. 46]; *Розгнівався, бо йому муха на ніс сіла / Сердиться, що не тим боком корова почухалась* [1, с. 87]; *Прибрався к святу в нову лату / Хоч грошей нема, та в одержу вбився: розкрив поли, то й ноги голі* [1, с. 51]; *Піп скільки ступить, стільки злупить / Не дай монахові – одніме / Хапун такий, що й з рідного батька здере* [1, с. 71].

Прикладом стилістичної маркованості є вживання дієслів такого синонімічного ряду, діапазон якого включає як стилістично нейтральні, так і розмовно-просторічні емоційно-експресивні елементи: наприклад, *Оце їсть, аж поза вухами лящить / Наша невістка, що не дай, то тріска / Як молодим бував, то сорок вареників з'їдав, а тепер хамелю-хамелю і насилу п'ятдесят умелю / Оці ще з'їм, та після ще сім, та ще полежу, та ще стільки змережу* [1, с. 138]; *Учений шпак говорить всяк / Розказав Мирон рябої кобили сон* [1, с. 160] / *Балакала-говорила сім мішків гречаного Гаврила / Гомоніла, доки одубіла* [1, с. 161] / *Голова, як тік, а язик, як цїп: що хочу, те і молочу* [1, с. 163] / *Не тямить голова, що язик лепече* [1, с. 164] / *Плете, що слина до губи принесе / Верзе, що й купи не тримається* [1, с. 161] / *Городить, що й на вуха не налазить* [1, с. 86].

Розглянуті синонімічні варіанти дієслів у фразеологізмах української мови за прагмастилістичних умов ритмотворення, аналогії, унаочнення, асоціації, ситуативності, смислової інтерпретації та стилістичної маркованості

свідчать про здатність дієслів-синонімів задовольняти стилістичну прагматику висловлювання у різноманітних її аспектах, виконуючи функцію заміщення в мовленні. Перспективою дослідження є зіставлення прикладів реалізації функції синонімічного заміщення у фразеологізмах української та англійської мов, зокрема з метою виявлення максимально влучних міжмовних синонімічних відповідників для забезпечення адекватного перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Народ скаже – як зав'яже: українські народні прислів'я, приказки, загадки / Ред. Г. С. Ревенко. Київ: Веселка, 1973. 228 с.

2. Нечитайло О. І. Синоніми у перекладних словниках. *Мовознавство*. 1982. № 1. С. 60–66.